

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Галстян Араксія Гагиківна

УДК 342.724:327.39](477:4-6ЄС)(043.3)

**РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 081 «Право»
освітня програма «Право»

Науковий керівник: д.ю.н., доцент
Коваль А.А.

Рецензент: к.ю.н., доцент
Тунтула О.С.

Миколаїв– 2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В Україні за роки незалежності у процесі становлення інститутів громадянського суспільства, демократичної та правової держави поступово створювалися необхідні передумови для забезпечення всебічного розвитку національних меншин. Це має своїм результатом утвердження конституційно-правового статусу національних меншин, як надійної гарантії захисту їх прав та свобод.

Однією з головних умов для збереження своєї мови, культурної спадщини, традицій, які в кінцевому рахунку формують основи національної ідентичності, забезпечують можливості для підтримки життєдіяльності й розвитку культури тієї чи іншої національної меншини, підтримки її соціальної й політичної спроможності – є законодавчо закріплені та підтримувані державою права національних меншин.

Незважаючи на те, що сьогодні права та свободи національних меншин значно ширші, ніж це було декілька років тому, ця проблема є малодослідженою. На даному етапі державотворення, коли Україна прагне до євроінтеграції, необхідно забезпечити гарантії захисту прав і свобод національних меншин на найвищому рівні. Адже однією з умов щодо членства в Європейському Союзі є приведення національного законодавства до європейських та світових стандартів у сфері захисту прав національних меншин.

Актуальність дослідження полягає у тому, що на сучасному етапі етнічне відродження, активні інтеграційні процеси на території Європи сприяють зростанню ролі національних меншин як важливого чинника євроінтеграційних процесів України. Інтеграція України у світову спільноту неможлива без вирішення етнополітичних питань згідно зі стандартами демократичної, правової держави, де важливе місце займає забезпечення та захист прав національних меншин.

Ступінь дослідженості теми. Питання ролі національних меншин в процесі європейської інтеграції України в різних аспектах забезпечення та захисту

прав і свобод національних меншин розкривається в працях багатьох вчених, серед них: О.М. Биков, Ю.В. Кириченко, В.П. Колісник, Г.І. Луцишин, К.О. Міщенко, Н.І. Папіш, Ю.А. Тищенко, О.В. Федунь та інші. Незважаючи на детальне розкриття зазначеними вченими питань, пов'язаних із забезпеченням та захистом прав національних меншин, потребують додаткового розгляду проблеми, що виникають у сучасному суспільстві.

Нормативну основу роботи складають Конституція України, міжнародні нормативні документи, закони та інші нормативно-правові акти, що визначають правове положення національних меншин в умовах євроінтеграції, зокрема: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція про права дитини, Хартія основних прав Європейського Союзу, директиви Ради ЄС, практика ЄСПЛ тощо.

Усе вищенаведене зумовило вибір теми дипломної роботи та формування її мети і завдань.

Мета і завдання. Мета роботи полягає у визначенні ролі національних меншин в процесі європейської інтеграції України.

Для досягнення сформульованої у роботі мети поставлено такі *завдання*:

- розкрити зміст поняття «національна меншина» у міжнародному та національному законодавстві;
- охарактеризувати міжнародно-правовий захист прав національних меншин;
- проаналізувати практику ЄСПЛ щодо захисту прав національних меншин;
- визначити поняття та принципи конституційно-правового статусу національних меншин;
- з'ясувати основні права та обов'язки національних меншин;
- виокремити актуальні проблеми захисту прав національних меншин в Україні;
- дослідити забезпечення прав національних меншин в процесі європейської інтеграції України;

– охарактеризувати національні меншини як важливий чинник євроінтеграційних процесів України.

Об'єкт і предмет дослідження. *Об'єкт дослідження* – конституційно-правові відносини за участю національних меншин України.

Предметом дослідження є конституційно-правовий статус національних меншин та їх в процесі європейської інтеграції України.

Методи дослідження. В основу методології дослідження покладені загальнонаукові методи пізнання, зокрема: аналіз, індукція, дедукція, узагальнення, логічний метод, статистичний метод, які дозволили проаналізувати визначені завдання у різних аспектах. Окрім цього, застосовано низку спеціальних методів, притаманних науковим дослідженням правових явищ, а саме: системно-структурний, формально-юридичний, діалектичний методи, які надали змогу систематизувати та проаналізувати зібраний матеріал, внаслідок чого були отримані результати, необхідні для досягнення поставленої у роботі мети.

За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат досліджуваної проблематики (підрозділи 1.1, 2.1.). Формально-юридичний метод використано для визначення міжнародно-правового захисту прав національних меншин (підрозділ 1.2.); для аналізу практики ЄСПЛ у контексті захисту прав національних меншин (підрозділ 1.3.). Системно-структурний метод застосовано під час дослідження основних прав та обов'язків національних меншин, національних меншин як важливого чинника євроінтеграційних процесів України (підрозділи 2.2, 3.2.); під час аналізу забезпечення прав національних меншин в процесі європейської інтеграції України (підрозділ 3.1.). Діалектичний метод сприяв здійсненню аналізу актуальних проблем захисту прав національних меншин в Україні (підрозділ 2.3.).

Статистичний метод дав можливість проаналізувати статистичні дані, що стосуються рівня ксенофобських настроїв та кількості злочинів, вчинених з мотивів нетерпимості в Україні.

Логічний метод зумовив послідовність викладення матеріалу, його узгодженість, дав можливість сформулювати визначення та висновки, які впливають із викладеного матеріалу та розробити пропозиції щодо вдосконалення окремих положень національного законодавства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дипломної роботи були оприлюднені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «VI Юридичні Могілянські читання – 2020» (30 квітня 2020 року, м. Миколаїв, тези опубліковано) та XXIII Всеукраїнській науково-методичній конференції «Могілянські читання – 2020: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»: «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (18 листопада 2020 року, м. Миколаїв, тези опубліковано).

Основні положення дипломної роботи викладено у 1 науковій статті, опублікованої у міжнародному науковому електронному журналі «НАУКА-ОНЛАЙН», а також у 2 тезах доповідей всеукраїнських конференцій.

Структура та обсяг дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальна кількість сторінок – 104, обсяг основного тексту – 90 сторінок, список використаних джерел – 14 сторінок (136 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дипломної роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження, визначені основна мета і конкретні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні, теоретичні та емпіричні основи.

Розділ 1 «Загальні засади поняття та сутності національних меншин» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття «національна меншина» у міжнародному та національному законодавстві»* визначено, що основними критеріями, що характеризують поняття «національна меншина» є: кількісний, тобто національна меншина перебуває в меншій кількості, ніж інша частина населення; критерій не домінування; відсутність власної державності на території проживання; якісний, тобто наявність етнічних, релігійних та мовних характеристик, які відмежовують меншину від переважаючої частини населення; почуття солідарності з більшістю з метою збереження власної культури.

У підрозділі 1.2 *«Міжнародно-правовий захист прав національних меншин»* розглянуто основні міжнародні та європейські механізми захисту прав національних меншин.

Встановлено, що захист національних меншин та прав і свобод людей, які належать до цих меншин, є невід'ємною частиною міжнародного та європейського захисту прав людини і, як такий, входить в обсяг міжнародного співробітництва та загальноєвропейського простору захисту прав людини. Основний захист прав людини, однак, передбачений і гарантується внутрішнім законом певних держав.

У підрозділі 1.3 *«Практика ЄСПЛ щодо захисту прав національних меншин»* виділено особливості застосування норм ЄКПЛ щодо захисту прав національних меншин. Наведено судову практику ЄСПЛ стосовно захисту прав національних меншин.

Зроблено висновок, що положення ЄКПЛ можуть використовуватися національними меншинами для захисту таких прав: право на існування, право на вираження, збереження і розвиток своєї культурної самобутності (право на самобутність), право на рівноправність або право не зазнавати дискримінації. Крім того, більшість прав національних меншин засновані на загальних правах людини і можуть бути успішно заявлені та захищені.

Розділ 2 «Особливості правового статусу національних меншин в Україні в умовах євроінтеграції» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Поняття та принципи конституційно-правового статусу національних меншин» визначено, що конституційні основи правового статусу національних меншин є правовою базою для розвитку законодавства – гарантією їх етнічного виживання, збереження самобутності, національного відродження, вільного соціально-економічного та культурного розвитку, забезпечення прав і законних інтересів цих народів.

У підрозділі 2.2 «Основні права та обов'язки національних меншин» з'ясовано, що права національних меншин є невід'ємною частиною загальної системи прав людини, і тому особи, які належать до національних меншин, користуються всіма правами та свободами української нації, але згідно з міжнародно-правовими документами вони можуть мати специфічні права, які відрізняються від прав більшості громадян держави. Це насамперед права в тих сферах, де вони виявляють себе як особлива етнічна група, тобто збереження своєї національної належності, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності. Обов'язки є невід'ємною складовою частиною (елементом) правового статусу національних меншин в Україні. Як і права людини, конституційні обов'язки людини стосуються найважливіших сфер життєдіяльності особи, суспільства і держави.

У підрозділі 2.3 «Актуальні проблеми захисту прав національних меншин в Україні» встановлено, що інститут захисту прав національних меншин не стоїть на місці, а з кожним днем розвивається. Україна як суб'єкт міжнародного права ратифікувала переважну більшість міжнародних нормативно-правових актів у

сфері захисту прав людини, що є великим кроком для забезпечення захисту прав національних меншин в нашій державі. Для того, щоб права національних меншин не порушувалися і не виникало глобальних проблем із захистом їх прав потрібно викоринювати всі стереотипи, що склалися про ці народи в суспільстві.

Розділ 3 «Гарантії правового статусу національних меншин у контексті євроінтеграційних перспектив України» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Забезпечення прав національних меншин в процесі європейської інтеграції України» наголошено, що забезпечуючи права особам, які належать до національних меншин, держава враховує те, що це невід'ємна частина загальновизнаних прав людини. Україна не лише гарантувала на законодавчому рівні права національних меншин, а й забезпечила відповідні умови для їх самоорганізації та етнокультурного відродження. У сучасних умовах державотворення в Україні поступово створювалися необхідні передумови для забезпечення всебічного розвитку національних меншин. Це має своїм результатом утвердження правового статусу національних меншин, як надійної гарантії забезпечення їхніх прав та свобод.

У підрозділі 3.1 «Національні меншини як важливий чинник євроінтеграційних процесів України» відзначено, що в Україні наявні всі демократичні засади у ставленні до національних меншин та корінних народів, які проживають на території країни, оскільки їм надаються правові можливості для реалізації своїх прав. Участь осіб, які належать до національних меншин, у державних справах та у всіх аспектах політичного, економічного, соціального та культурного життя країни, де вони проживають, насправді є надзвичайно важливою для збереження їхньої ідентичності та боротьби із соціальною ізоляцією. Встановлення повноправного членства в суспільстві, рівних можливостей та рівного ставлення до всіх, у тому числі щодо доступу до суспільних благ та послуг, повинно бути керівними принципами при розробці інтеграційної політики.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дипломної роботи викладено підсумки здійсненого дослідження, наведено теоретичні узагальнення та вирішення теоретичних і практичних питань щодо ролі національних меншин в процесі європейської інтеграції України. Проведене дослідження дає можливість сформулювати низку висновків і пропозицій.

1. Встановлено, що на міжнародному рівні відсутнє загальновизнане визначення національної меншини. Враховуючи положення національного законодавства та приписи міжнародного права, національні меншини визначені як соціальні групи, що постійно, на законних підставах, проживають на території певної держави та відрізняються за етнічною ознакою від титульної нації та будь-яких інших національних груп, які усвідомлюють себе частиною політичної нації (народу) цієї держави при одночасному прагненні до збереження своєї релігійної, культурної, мовної самобутності, є суб'єктом конституційно-правових відносин та мають спеціальний конституційно-правовий статус.

Запропоновано доповнити ст. 3 Закону України «Про національні меншини в Україні» положенням, згідно з яким «національні меншини є частиною Українського народу».

2. Виявлено, що захист національних меншин та прав і свобод людей, які належать до цих меншин, є невід'ємною частиною міжнародного та європейського захисту прав людини і, як такий, входить в обсяг міжнародного співробітництва та загальноєвропейського простору захисту прав людини.

Визначено, що у міжнародному праві не тільки визнається факт наявності різних національних, етнічних і мовних меншин, а й здійснюються активні дії, спрямовані на забезпечення недискримінації та захисту цих груп, збереження їх самобутності. Цілями розробки міжнародних норм в області регулювання прав національних меншин є: забезпечення належних умов проживання меншин у кожній країні, вдосконалення демократичних інститутів держави і суспільства, розширення прав людини. Дослідження накопиченого досвіду законодавчого

регулювання прав національних меншин на міжнародному рівні і за кордоном відкриває широкі можливості для його використання в практиці української правотворчості.

3. Аргументовано, що контрольний механізм ЄКПЛ може бути використаний для правового захисту національних меншин і збереження їх самобутності, але, з іншого боку, його не можна вважати повноцінним інструментом зважаючи на обмеженість правової бази. Відсутність в тексті конвенції норм, прямо спрямованих на захист національних меншин, не може не впливати на ефективність застосування національними меншинами механізму ЄСПЛ. Однак, безсумнівний зв'язок між порушеннями прав людини і прав національних меншин (в основному в сфері релігійних свобод і захисту від дискримінації) дозволяє представникам останніх домагатися відновлення захищених ЄКПЛ індивідуальних прав людини, що, безсумнівно, зіграє позитивну роль в контексті захисту групових прав національних меншин.

4. Визначено, що конституційно-правовий статус національних меншин – це система прав, свобод і обов'язків, що базується на принципах соціальної держави, що законодавчо закріплюється державою в Конституції України та інших правових актах, норми яких визначають спеціальний статус національних меншин щодо інших суб'єктів права. Зміст конституційно-правового статусу національних меншин становить їх правове становище як суб'єктів права. Конституційно-правовий статус національних меншин базується як на загальних гарантіях їх прав, що встановлюються для всіх громадян, так і на гарантіях, спеціально призначених для національних меншин.

Встановлено, що головними принципами конституційно-правового статусу національних меншин є: визнання та повага прав національних меншин, рівноправність, неприпустимість дискримінації національних меншин, взаємопов'язаність та взаємозалежність прав і обов'язків національних меншин.

5. З'ясовано, що індивідуальні права, свободи та обов'язки національних меншин в Україні є тотожними індивідуальним правам, свободам та обов'язкам громадян України. Кожна національна меншина в нашій країні має право

власного волевиявлення, має право розвивати свої традиції, мову, культуру на території України. Відповідно до Конституції України національні меншини мають ряд обов'язків. Основними з них є: захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної, екологічної та інформаційної безпеки.

6. Доведено, що актуальними для України є проблеми ксенофобії, міжетнічної й расової нетерпимості. Для попередження та запобігання дискримінації відносно національних меншин необхідні такі заходи: забезпечення правопорядку в місцях компактного проживання та перебування національних меншин; ведення моніторингу щодо випадків дискримінації, зокрема у соціальних мережах; проведення просвітницької діяльності серед населення; формування толерантного світогляду серед молоді; навчання співробітників правоохоронних органів щодо виявлення і недопущення ксенофобії та дискримінації тощо.

Виявлено, що основною проблемою у захисті прав національних меншин є необізнаність національних меншин у роботі механізму захисту їх прав. Для вирішення обізнаності національних меншин про механізми захисту їх прав необхідно скоординувати діяльність ЗВО, громадських організацій, правоохоронних та правозахисних органів, центрів соціально-психологічної підтримки для проведення просвітницької роботи серед представників національних меншин. Серед основних просвітницьких заходів варто виділити такі: тренінги, семінари, конференції, круглі столи із залученням провідних експертів сфери захисту прав національних меншин.

7. Обґрунтовано, що головною рисою Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є безпосередній взаємозв'язок ефективного захисту прав національних меншин і сприйняття відповідних правових цінностей з подальшим набуттям державою перспективи членства в ЄС, що знаходить своє відображення у цілі політичного діалогу. До першочергових проблем забезпечення прав національних меншин, що потребують негайного вирішення в процесі європейської інтеграції України, відносяться: забезпечення права на захист від дискримінації за етнічними, расовими та релігійними ознаками та проявів ксенофобії, права на

національно-культурну автономію, на представництво інтересів і участь у дорадчих та консультативних органах, право на захист мов, яким загрожує зникнення.

Запропоновано ввести посаду Уповноваженого у справах національних меншин України із самостійним та незалежним статусом. Запропоновано закріпити на законодавчому рівні правовий статус мов національних меншин окремим нормативно-правовим актом – Законом України «Про правовий статус мов національних меншин в Україні».

Для ефективності механізму забезпечення прав національних меншин в Україні, необхідно: здійснювати системний моніторинг за дотриманням прав національних меншин; впровадити інформаційні бази даних про національні меншини регіону; сприяти активній участі представників національних меншин у громадсько-політичному житті як на регіональному рівні, так і на державному; проводити організаційні зустрічі представників місцевого самоврядування, облдержадміністрацій з представниками національних меншин щодо проблем забезпечення прав національних меншин в регіоні.

8. Доведено, що сучасна європейська поліетнічна держава не може ігнорувати міжнародні положення у сфері захисту та забезпечення прав національних меншин, які визначені документами провідних міжнародних організацій, зокрема: Ради Європи, ЄС, ОБСЄ тощо. Міжнаціональні відносини посідають провідне місце у зовнішньополітичній діяльності держави та формуванні євроінтеграційного курсу. Провідні європейські країни вирішують проблему представництва національних меншин кількома методами: використовуючи спеціальні норми виборчого законодавства; внаслідок усталених демократичних традицій високого рівня політичної культури народів; створення різних консультативних органів, залучення представників національних меншин до виконавчих органів.

Встановлено, що важливе значення при європейській інтеграції національних меншин має поступовий характер їх входження у національні процеси та надання представникам національних меншин прав, які забезпечують

їх самотність. Необхідним є впровадження дієвого соціально-політичного механізму регулювання відносин між основним населенням України та національними меншинами, який би забезпечував всім рівні можливості. За останні десятиріччя в Україні структура етнічного складу населення значною мірою змінилася і змінюється й наразі. Сучасні євроінтеграційні процеси активно сприяють зростанню ролі національних меншин, зокрема, із розширенням прикордонного та міжрегіонального співробітництва. Невирішення проблем національних меншин гальмує процес європейської інтеграції, а також стимулює до загострення міжнаціональних відносин.

Запропоновано розробити довгострокову стратегію інтеграції національних меншин в українське суспільство, що означає розробку документу, який міг би забезпечити комплексний підхід до розв'язання проблеми інтеграції національних меншин, координацію зусиль різних відомств, центральних та місцевих органів влади, намітив би не лише поточні заходи, а й довгострокові цілі, досягнення яких можливе у перспективі, з покращанням економічного становища в країні. При цьому варто усвідомлювати, що успіх інтеграції залежить не лише від наявних ресурсів, а й від поведінки та ставлення чиновників та суспільної атмосфери.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Галстян А. Г. Національні меншини та цифрова епоха. *VI Юридичні Могілянські читання – 2020* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 30 квіт. 2020 р.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. С. 92-96.

2. Галстян А. Г. Проблеми захисту прав національних меншин в Україні. *Могілянські читання – 2020* : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти : Студентська наукова конференція «Університетська молодь для сталого майбуття України: Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» : матеріали

XXIII Всеукраїнської наук.-метод. конф. (м. Миколаїв, лист. 2020 р.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. С. 23-25.

3. Галстян А. Г. Забезпечення прав національних меншин в процесі європейської інтеграції України. *Міжнародний електронний науковий журнал «Наука онлайн»*. 2021. № 1. URL: <https://nauka-online.com/ua/publications/yurisprudentsiya/2021/1/zabezpechennya-prav-natsionalnih-menshin-v-protsesi-yevropejskoyi-integratsiyi-ukrayini>.

АНОТАЦІЯ

Галстян А.Г. Роль національних меншин в процесі європейської інтеграції України. – Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 081 «Право». – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2021.

Дипломну роботу присвячено дослідженню ролі національних меншин в процесі європейської інтеграції України. Розкрито зміст поняття «національна меншина» у міжнародному та національному законодавстві. Охарактеризовано міжнародно-правовий захист прав національних меншин. Проаналізовано практику ЄСПЛ у контексті захисту прав національних меншин. Визначено поняття та принципи конституційно-правового статусу національних меншин. З'ясовано основні права та обов'язки національних меншин. Виокремлено актуальні проблеми захисту прав національних меншин в Україні. Досліджено забезпечення прав національних меншин в процесі європейської інтеграції України. Охарактеризовано національні меншини як важливий чинник євроінтеграційних процесів України.

Ключові слова: національна меншина, європейська інтеграція, конституційно-правовий статус, міжнародно-правовий захист, забезпечення прав національних меншин, дискримінація, ксенофобія, самотність, національно-культурна автономія, практика ЄСПЛ.

SUMMARY

Galstyan A.G. The Role of National Minorities in the Process of European Integration of Ukraine. – Thesis for a Master's degree in speciality 081 «Law». – Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2021.

This thesis is devoted to investigation of The Role of National Minorities in the Process of European Integration of Ukraine. The meaning of the Concept of «National Minority» in International law and National law is revealed. The International Legal Protection of the Rights of National Minorities is described. The Practice of the European Court of Human Rights in the Context of Protection of the Rights of National Minorities is analyzed. The Concept and Principles of the Constitutional and Legal Status of National Minorities are defined. The Basic Rights and Responsibilities of National Minorities are clarified. The Current Problems of Protection of the Rights of National Minorities in Ukraine are highlighted. Ensuring the Rights of National Minorities in the Process of European Integration of Ukraine is studied. National Minorities are characterized as an Important Factor in Ukraine's European Integration Processes.

Keywords: *National Minority, European Integration, Constitutional and Legal Status, International Legal Protection, Ensuring the Rights of National Minorities, Discrimination, Xenophobia, Identity, National and Cultural Autonomy, practice of the ECHR.*